

Megjelent: Pro Philosophia Évkönyv 2015 49–58. o.

Kővári Sarolta

„Csakis általad lettem az, aki vagyok”

(*Heinrich és Mathilde szerelmi párbeszéde az „Ofterdingen”-ben*)

„Az *Ofterdingen* szerelmes regény. Sokféle módon az, hiszen nem csak Heinrich és Mathilde szerelmét, de sok más szereplő szerelmét is elbeszéli; a szerelem Klingsohr meséjében Eros allegorikus alakjában is megjelenik, és végeredményben, ahogy azt már a kék virágról szóló álom is világossá teszi, a regény átfogó, erotikus világviszonyulást fejez ki”¹ – állapítja meg Herbert Uerlings *Novalis*-monográfiájában. A magyarázat azonban, melyet a mű műfaji besorolásához fűz, világossá teszi, hogy az *Ofterdingen* éppen hogy eltér a szerelmes regény tradíciójától. A regény szerelmes regényként történő értékelésének alapját a szerelemnek a regényben betöltött központi jelentősége adja, ám a szerelmi történetek (a főhősnek illetve az általa hallgatott mesék hőseinek szerelmi históriái) csak egy részét teszik ki a regény szerelem-tematikájának.

Ha a *Heinrich von Ofterdingen*t a (szerelmes) regény tradíciójában vizsgáljuk, akkor figyelmet érdemel az a tény is, hogy a regény a főhős és választottja szerelmi viszonyának tekintetében nem tesz eleget a műfaj egyik legalapvetőbb követelményének – annak a követelménynek, amelyen később Hegel is gúnyolódik, ha nem is kimondottan a szerelmes regény, de általában a romantikus regény kapcsán – ez a viszony ugyanis nem végződik házassággal.² Bár a két szerető szív, Heinrich és Mathilde egy-másra talál, megvallják egymásnak érzelmeiket és a lánykérés is megtörténik – az első rész a fiatalok házassága helyett Klingsohr meséjével – és abban egy másik esküvővel, Eros és Freya házasságával – zárul, a második rész elején pedig az olvasó már Mathilde haláláról és Heinrich gyászáról értesül. Igaz, ez a fordulat nem teljesen váratlanul következik be, hiszen a regényben számos utalás, elsősorban Heinrich Mathilde elvesztéséről szóló álma (a Hatodik fejezet végén) előkészíti azt. Ám ezzel Heinrich életregénye nem jut megnyugtató, boldog befejezéséhez, a hagyományos szerelmes regény narratívája kisiklik, vagy legalábbis kerülőutakra sodródik.

Persze mindez csak a regény elkészült részei alapján mondható, nem lehet ugyanis tudni, hogy a tervezett folytatásban hogyan alakult volna Heinrich sorsa. Mindenesetre Tieck folytatásról adott összefoglalója szerint a történet Klingsohr meséjéhez hasonlóan végződné: „Heinrich boldog Mathildével, aki egyúttal a napkeleti leány és Cyana. A kedvély legboldogabb ünnepe következik.”³ Ez az újabb fordulat azonban már a regény mesébe való átmenetének beteljesedésével következne be – Novalis elképzelése szerint az *Ofterdingen* második fejezetében ugyanis a mese mű-faja vált volna meghatározóvá.⁴

Bármilyen sokféle alakban jelenjen is meg a szerelem a *Heinrich von Ofterdingen* regényszövegében, Heinrich számára az öt Mathildéhez fűző érzelmeken keresztül lesz jelenvalóvá, a történetnek ez a szála tehát döntő jelentőségű. Heinrich már a kék virágról szóló álmában is a számára akkor még ismeretlen leány képét pillantja meg

a virág kelyhében.⁵ Az álom előre vetíti a jövődöt, a Mathildével való találkozást, és egyben, mint minden álom, „rést hasít” „a bensőkre száz meg száz redővel omló titokzatos függönyön”.⁶ A kék virág, mint az álomban megjelenő kép, mely fokozatosan Mathilde alakját ölti fel, egyszerre jelképezi Mathildét és Heinrichet, illetve Heinrich vágyait, melyek egy másik világ megismerésére sarkallják – egy olyan világ megismerésére, melyet nem csak ő nem ismert korábban, de amelyet környezetének tagjai közül sem ismer senki. A kék virág látásának vágyát nem az álom, ha-nem egy idegen elbeszélése ébreszti fel Heinrichben, az álom azt mutatja meg, hogy Mathilde „különös módon” összefügg „ezzel a virággal”.⁷ Ez az összefüggés talán világosabbá vált volna a regény második részében, melyben – a tervezett folytatás vázlatai szerint – Heinrich végül megtalálta volna a kék virágot, és leszakításával váltotta volna meg Mathildét.⁸ A virág mint szimbólum Heinrich saját szívére is vonatkozik a regényben. A lovagokkal elköltött vacsorát követően, a keresztes háború iránti lelkesülésében a szabadban kóborol a főhős. „A pompás alkony derült színjátéka szelíd képzelgésekbe ringatta; szíve virága szelíd villámlásokként fénylett fel néha benne.”⁹ Ahogy Marion Schmaus rámutat,¹⁰ a *Das Allgemeine Brouillon*ban Novalis így ír a virágokról: „A virágok szellemünk titkainak szimbólumai.”¹¹ A virágok tehát azt jelképezik bennünk, ami önmagunkból rejtve van előttünk, ami azonban mégis fölvilanthat bennünk, vagy megjelenhet számunkra az álmainkban – szellemi létünk titkait, egy másik, magasabb szférához való tartozásunkat.

Ebben az összefüggésben Mathilde, mint a kék virág kelyhében megjelenő alak, Heinrich lelkének részeként fogható fel, a kép tehát a szerelmesek lényegi összetartozásának kifejeződéseként is értelmezhető. Ez az összefonódottság hatja át Heinrich és Mathilde szerelmi vallomásait is, és ez sugárzik át Heinrich szavain is: „Hiszen csakis általad lettem (vagyok) az, aki vagyok”.¹²

E szavak többféleképpen is értelmezhetőek. Először is utalhatnak Heinrich költő mivoltára, hiszen éppen a szerelmesek beszélgetését megelőzően állapítja meg Klingsohr, hogy „Sehol sem olyan világos a költészet szüksége az emberiség számára, mint a szerelemben. Ő néma, szószólója csak a költészet lehet. Avagy a költészet semmi más, mint a legmagasztosabb természeti poézis.”¹³ Ez a megállapítás visszautal az Atlantisz-mese ifjú főhősére, aki szerelemben esve maga sem tudja miképp, de költeményt ír kedvesének,¹⁴ majd tőle tanulja meg a költészet és a lantjáték művészetét.¹⁵ A szerelem tehát Novalis regénye szerint költővé tesz, és Heinrich, aki – hasonlóan az Atlantisz mese főhőiséhez – kedvesétől tanul gitáron játszani,¹⁶ maga sem lehetne költő Mathilde nélkül.

Ezt támasztja alá a regényben Mathildére alkalmazott zenei szimbolika is. Heinrich így bókol kedvesének: „már pusztá beszéded énekszó, s termeted maga a mennybeli muzsika megjelenítője!”¹⁷ Majd valamivel később így ábrándozik Mathilde és a maga szerelméről: „Ő zenében fog engem feloldani!”¹⁸ E két felkiáltás a cselekmény szintjén Mathilde Heinrichnek adott gitárleckéihez kapcsolódik, ám a lány és a zenei elem azonosítása, illetve Heinrich ebben való feloldódásának reménye

utal a lány költőiségére és Heinrich költővé válására is, hiszen a zene a regényben költészet része. Ahogy a kalmárok mondják: „alighanem a muzsika és a költészet, csakúgy összetartoznak, mint a száj és a fül”.¹⁹

Ezzel párhuzamosan, úgy tűnik, a zene olyan nyelvként is felfogható, melyben a környező világ érthetőbben jelenik meg a szemlélő számára, mely tehát magasabb rendű világfelfogást tesz lehetővé. Heinrich már a regény első fejezetében így elmélkedik: „Máskor táncolni szeretek, most inkább töprengök a zenén”.²⁰ Ezt a változást, a zenéhez való újfajta odafordulást az idegen látogatása váltotta ki Heinrichben, és a kék virágra irányuló vágy felébredésével együtt jelent meg benne; már itt összekapcsolódik tehát a Mathilde iránt táplált, még csak sejtett érzelemmel. Ugyanakkor Heinrich úgy érzi, régi világából az idegen szavainak hatására egy másik világba került, egy álomszerűnek érzett, a hétköznapi valóságtól elütő állapotba, melyet a gondolkodás tisztasága és világossága jellemez. Heinrich úgy érzi, ebben az állapotban közelebb kerültek hozzá a dolgok. „Hallottam valaha letűnt korokról, amikor az állatok és a fák és a szirtek szót váltottak az emberekkel. Nekem úgy rémlik, mintha most is meg akarnának szólítani minden pillanatban, és mintha leolvashatnám róluk azt, amit mondani kívánnak. Bizonyára sok szó akad még, melyet nem ismerek; ha többjüket ismerném, sokkal inkább felfognék mindent.”²¹

Ahogy Franziska Struzek-Krähenbühl rámutat, Novalistól nem volt idegen a zenének egyfajta nyelvként történő felfogása.²² A következő sorok a *Das Allgemeine Brouillon*-ban olvashatóak: „A zene általános *nyelv*ről. A szellem szabaddá, *meghatározatlanul* felajzottá válik – ez annyira jól esik neki – annyira ismerősnek tűnik számára, annyira hazájára emlékezteti – e rövid pillanat erejéig indiai szülőföldjén van. Minden szerelem [Liebe] – és jó, jövő és múlt felélénkül benne – remény és vágy. / Megkísérelni, hogy *meghatározottan* beszéljünk a zenén keresztül. A mi nyelvünk – kezdetben sokkal zeneibb volt és később éppen így vált prózaivá – így *vesztette el a zenei hangot*. [...] Újra énekké kell válnia.”²³ A feljegyzés szerint tehát a beszéd kezdetben zene volt, ám mivel meghatározott tartalmak kifejezésére használták, elveszítette zeneiségét és prózaivá vált. A zene közvetlen és jótékony hatást tud kifejteni a szellemre: a szerelmet és a jót ébreszti fel benne, összekapcsolja a múltat és a jövőt. Emellett a zene hazájába viszi vissza a lelket, oda, ahová a *Heinrich von Ofterdingen* főhőse is tart a Második részben vezetője, Cyana szerint, aki Heinrich kérdésére: „Hová megyünk hát?” így felel: „Mindig hazafelé”.²⁴ Ez a haza azonban Mathilde szavai és Heinrich Mathilde elvesztését megjósoló álma alapján, a halálon túl helyezkedik el.

A dolgok nyelvének megértése és a zene a Mathilde halálát megjövendölő álomban is egymás közelségében jelennek meg: „Mind messzebb és messzebb ment. Virágok és fák szóltak hozzá. Olyan kellemesen és otthonosan érezte magát! Akkor meghallotta ismét az együgyű dalt. Futni kezdett a hang felé. Egyszerre csak valaki megfogta köntösét.”²⁵ A dal itt tehát nem Mathilde dala, hiszen ő az, aki megállítja Heinrichet. A világ azonban, melyben Heinrich olyan otthonosan érezte magát, az a világ, melyben ő és Mathilde újra egyesülhetnek, és örökre együtt maradhatnak – ez

lesz az otthon, amely felé Heinrich igyekezett: a szerelem és az örökkévalóság birodalma. Itt, ahogy Eckhard Heftrich rámutat, a dolgok nyelvének megértése már nem a jövőhöz vagy a múlthoz tartozik, hanem az álom jelenéhez.²⁶ Eszerint Heinrich és Mathilde újraegyesülésével a régi költői világ újra valósággá válik, Heinrich pedig, a regény terveinek megfelelően *költő*ként dicsőül meg.²⁷

A költészet mellett, illetve ezzel együtt (hiszen a költők a kalmárok elbeszélése szerint „jósok és papok, törvényalkotók és orvosok” is)²⁸ Heinrichet Mathilde „jósihlettel”, a jóslás adományával ajándékozza meg. Mathilde szavaira: „Sok gyönyörű dolgot fogsz még nekem kinyilatkoztatni, szerelmem!” Heinrich így válaszol: „Óh, Mathilde, csakis tőled származik jósihletem.”²⁹ Ez a „jósihlet” azt „nyilatkoztatja ki”, hogy a szerelmesek az érzékfeletti világhoz tartoznak, és hogy a szerelem ideje az örökkévalóság. A két szerelmes egymással versengő szerelmi vallomásai egymást sarkallják ennek az igazságnak a kifejezésére. Már kettejük párbeszédének felütésében is valószínűtlenként jelenik meg a szokványosan felfogott idő. Heinrich ezt mondja Mathildénak: „mintha csak álmodnám, hogy enyém vagy, de még inkább csodálom, hogy nem voltál mindig az. – Nekem úgy rémlik – felelte Mathilde – hogy elgondolhatlan idők óta ismerlek.”³⁰ A szerelmes szavak persze értelmezhetőek úgy is, hogy a szerelmesek számára a kedves nélkül eltöltött múlt elveszíti érvényét, a jelen boldogsága kiterjeszkedik és felülírja a múltat. Majd ugyanez az érzés mint a jövőre vonatkozó törekvés is megjelenik: a szerelmeseknek örökké együtt kell maradniuk. Az ezekben a pillanatot végtelenné tágító vallomásokban megjelenő időfelfogást azonban több elem is előkészíti a regényben, köztük Heinrich kék virágról szóló álma, melyben, mint már bemutattam, a szerelmesek szintén egyként jelennek meg.

Heinrich és Mathilde találkozásánál ezen az álmon kívül a Heinrich életét elmesélő, a remete barlangjában talált könyv is előre jelzi. A Heinrich számára idegen nyelven írt könyv, melynek képein mégis saját életének eseményeit ismeri fel, életét már egy másik korban megtörténtként láttatja. Heinrich ennek ellenére ezt az életet a sajátja-ként azonosítja.³¹ A könyv lapjain megjelenő sokféle esemény párhuzamba állítható Heinrich kék virágról szóló álmával, melyben „végtelenül színes életet élt át; meg-halt és visszatért; a leghőbb szenvedéllyel szeretett majd a szerelmétől örökkéig elválasztatott.”³² Az álom, és az individuális életkönyv hozzáférést engednek Heinrich számára saját bensőjéhez, és közben az időt relatívként, esetlegesként mutatják föl.

A szerelmesek által érzett idő valóságosabb a hétköznapi időfelfogásánál, mely a jelen megélésére korlátozódik. A szerelem érzése egy magasabb világba enged be-pillantást Heinrich és Mathilde számára, akik ezáltal önmagukat is e felsőbb világhoz tartozóként pillantják meg. Ahogy Heinrich mondja: „közelebb van hozzánk a felsőbb világ, mint rendszerint hisszük. Már itt is abban élünk, s láthatjuk, hogy a földi természettel a legbensőbbben összefonódik.”³³ Ezt a felismerést a Mathilde iránt érzett szerelem teszi lehetővé számára. A lány attól fél, hogy megöregedve elveszítheti vonzerejét. Heinrich erre így válaszol: „Ami szétválaszthatatlanul vonz hozzád, ami múlatlan vágyakozást kelt bennem, az nem ebből az időből való. Bárcsak úgy láthatnád magadat, ahogy én: milyen csodálatos kép vetül alakodra, felém ragyogva mindenütt: aligha félnéd az öregedést. Földi képmásod ennek a képnek árnya csupán. A

földi erők tusáznak és buzognak, hogy fogva tartsák, csak hogy a természet még éretlen; örök ösképe a kép, az ismeretlen, szent világnak része.”³⁴ Mathilde tehát nem csupán földi alakjában jelenik meg Heinrich előtt, szerelme tárgya a lány időn felüli, magasabb világhoz tartozó ösképe, ideája. Ezt az ösképet a természet még nem képes teljesen megragadni, a szerelmes ifjú szeme azonban látja. A természetben tehát megjelenik valami a felsőbb világból, ám ennek megpillantására csak a szerelem illetve a költészet teszi képessé az embert.

Az ideák világa Novalis 101. *Virágpor* töredéke szerint a mese tanulmányozásán keresztül érhető el. „A mese tana magában foglalja az ösképek világának történetét, megragadja a múltat, a jelent és a jövőt.”³⁵ A mese egyben a költészet birodalma, és, ahogy Klingsohr Heinrichkel közli, a költő számára „nagyon nehéz feladat.”³⁶ Érdekes módon a nehézséget Klingsohr szerint különösen a tapasztalat hiánya jelenti, mivel a költő leginkább azokról a tárgyokról tud írni, amelyek „a legegyszerűbbek és legközönségesebbek a számára.”³⁷ Heinrich számára tehát ebben a tekintetben is döntő a Mathilde iránt érzett szerelme: ez ugyanis az ideák világáról szolgáltat neki tapasztalatot.

Ezen a ponton a költészet és a szerelem összetartozása új aspektusból tárul fel: a szerelem éppen azért tehet költővé, mert ezzel a sajátos tapasztalattal szolgál. Illetve, Klingsohr szavai szerint: „a szerelem nem más, mint a legmagasztosabb természeti poézis”.³⁸ A szerelem tehát akkor is poézis, ha nem nyilvánul meg költői alkotásban, és az ilyen tevékenység, egyfajta öntudatlan poézis, melynek a szerelem csak példája, minden emberre jellemző, általános cselekvésmód.³⁹ Így a hősök, „a költők legnemesebb ellenképei” sem mások, mint „poézistól öntudatlanul átitatott világ-erők”.⁴⁰ A *Heinrich von Ofterdingen* elbeszélője szerint alapvetően kétféle embertípus létezik, a hős és a költő⁴¹ (miközben a hős szintén mint öntudatlan költőként mutatkozik meg); az ő esetükben „történetté válik minden véletlen”,⁴² vagyis az életük maga válik műalkotássá. Így elmondható, hogy a poézis bizonyos értelemben valóban általános emberi tulajdonságként jelenik meg a regényben.⁴³ Ezzel szemben Klingsohr és Heinrich beszélgetéseiben a költészet egy másik, szűkebb értelme is megvilágítást nyer: a költészet jóval inkább a tehetséghez kötődő, választható és gyakorlati jártasságot igénylő *mesterség*.⁴⁴ A szűkebb értelemben vett költészetben azonban éppen az az alapvető emberi törekvés találja meg a maga eszközét, hogy a világon túllépjünk: „a költészet éppen annak örömeiben gyökerezik, hogy ami a világon kívül van, az is megnyilvánítható benne, s hogy ez megtehető, létezésünknek voltaképpen eredendő készítése”.⁴⁵ A szerelem az az érzelem, amelyben ez a törekvés mindenki számára észrevehető módon jelentkezik: öntudatlanul, természeti poézisként, vagy tudatossá válva, költővé, azaz költői műalkotások létrehozójává téve az egyént (mint Heinrichet vagy az Atlantisz mese főhősét). A szerelem mindkét esetben emberi létünk teljesebb megéléséhez segít bennünket – éppen azáltal, hogy a másik, az ideák azaz a mese világa felé fordítja a tekintetünket, és önmagunkat is ennek részeként engedi sejteni. Vagyis Heinrich Mathilde által lesz az, aki.

Ha figyelembe vesszük Novalis tervét, mely szerint az *Ofterdingen* regényből egyre inkább mesébe ment volna át, valószínűsíthető, hogy a történet egyre inkább az

ősképek világát ábrázolta volna, melyben a hétköznapi világ rendje felbomlik. A mesében természetes módon valósult volna meg az idő örökkévalósággá emelkedése. Az *Évszakok násza* című költemény, mely Tieck szerint a teljes regény zárlatául szolgált volna, a szokásos időbeli viszonyok teljes felszámolását mutatta volna be. A mesevilágban más rend uralkodik, mint a köznapi világban. Ahogy Eckhard Heftrich megfogalmazza: „Ebben a szomorú, sápadt világban tér és idő, bent és kint, fent és lent, nappal és éjszaka, fény és árnyék rendje uralkodik. És ott van még az évszakok váltakozása. Ha az új világ elkezdődik, felülmúlja majd ezt a rendet. Az új világ az öröklét és a szerelem birodalma, és ez a fantázia és a mese birodalma is. Többé nem a sors és a végzet uralkodnak. A párkák helyett Fabula szövi a szálakat, és énekel.”⁴⁶ Ez az új világ pedig az ideák világa, igazabb tehát a köznapi valóságnál.

Bármennyire is érzik azonban a szerelmesek a felsőbb világhoz való tartozásukat, úgy tűnik, ahhoz, hogy annak valóban részesei lehessenek, szükség van arra, hogy végigéljék életük (és haláluk) eseményeit. Így a kék virág kelyhében és az életkönyvben látott leányt Heinrichnek valóban meg kell ismernie és fel kell ismernie ahhoz, hogy szerelmük kibontakozhasson. Kettejük egysége pedig – bármennyire is adottságként jelenik meg a virágról szóló álom szimbolikájában – egy olyan megvalósítandó egység, melyről Heinrich szavai árulkodnak: „Keverednie kell egész lényemnek a tiédde. Csak a határtalan átengedés elégítheti meg szerelmemet, hiszen éppen abban rejlik. Hiszen szerelmünk: legtitkosabb és legsajátabb létezésünk titokzatos összefolyása.”⁴⁷ A vallomás idején a szerelmesek, bár bepillantást nyernek a felsőbb világba, és ráismernek arra, hogy ennek a világnak a részesei, közben mégis megmaradnak a hétköz- napok idő uralta világában, és cselekedeteik által kell közeledniük a felsőbb világhoz.

Heinrich és Mathilde párbeszédében, az idő és a szerelem összefüggésében, a halál problémája is napirendre kerül. A szerelemnek ugyanis a halálon túl is tartania kell. „Óh, Mathilde! – mondja Heinrich –, még a halál sem választhat el minket.”⁴⁸ Az ítélettel, úgy tűnik, az elbeszélő is egyetért, a szerelmesek párbeszédét ugyanis e szavakkal zárja: „Hosszú ölelés, megszámlálhatatlan csókok pecsételték meg a boldog pár *örök* frigyét.”⁴⁹ Ennek az örökkévalóságnak, ahogy a fentiekből is kitűnik, nem csak a szerelmi fogadalmak pillanatától kezdődően kell tartania: az örökkévalóság valóban örökkévalót jelent, nincs kezdete, hiszen a szerelmesek úgy érzik, mindig is összetartoztak. A halál azonban fenyegeti őket, a szerelmi fogadkozás, melyet Mathilde apjának, Klingsohnak felesége iránti, annak halála után is tartó hűségére és szerelmére történő utalás előz meg, előrevetíti a regény cselekményét: Mathilde halálát és Heinrich boldogtalanságát, ám a halál legyőzését, vagy a halál természetének átértékelését is. Erre az el nem készült második részben került volna sor.

Mathilde mint ősképek, mint ideális lény már a szerelmesek párbeszédében a halál felett állóként jelenik meg. A lány Heinrich számára vallásos áhitat tárgya: „Óh, szerelmem, az ég azért adott nekem, hogy imádjalak. Imádkozom hozzád. Szent vagy, aki vágyaimat Isten elé viszed, aki által ő megnyilatkozik nekem, aki révén ő értenem adta szeretetének bőségét. [...] Te vagy az isteni nagyszerűség, örök élet a legkedvesebb külsőben.”⁵⁰ Mathilde tehát maga is isteni lény, ám egyben a transzcendens

világhoz vezető közvetítő is. Ezt a képet Novalis 74. számú *Virágpor* töredéke világítja meg: „Az igazi vallásossághoz a legnélkülözhetetlenebb egy közvetítő, mely minket az istenséggel összeköt. Az embernek ugyanis nem lehetnek közvetlen kapcsolatai az istenséggel. E közvetítő megválasztásakor az embernek szabadnak kell lennie. A legkisebb kényszer is árt a vallásosságnak. A választás jellegzetes [...]”⁵¹ A töredékben említett közvetítők a történelmileg ismert vallásokra utalnak: „fétisek, csillagok, állatok, hősök, bálványok, Istenember”.⁵² Ám hangsúlyos, hogy a közvetítő bármi lehet, a vallások által kínált alternatívák csak egyszerűsítik a választást. Így Mathilde Heinrich individuális hitének központi alakja, a leány az, aki őt a felsőbb világokkal összeköti. A lány halála ellenére is képes marad ennek a szerepnek a betöltésére. A Második rész elején megjelenik az őt gyászoló Heinrichnek, aki éppen egy szent közbenjárásáért imádkozik: „Hát egy szent sem lakozik sivatagomban, hogy imájában részeltetne?”⁵³ – kérdezi. Mathilde Heinrichhez intézett szavai összhangban állnak az ifjú korábbi, Mathilde haláláról szóló álmával: előre vetítik a két szerelmes újraegyesülését, ugyanakkor a lány állandó jelenlétéről is biztosítják az ifjút. „Ne búsulj, veled vagyok. Még egy darabig a földön időzöl ugyan, de a lányka vigasztalni fog, amíg meg nem halsz és meg nem térsz barátainkhoz.”⁵⁴

Mathilde tehát továbbra is Heinrich vezetője marad, és éppen halála által mutatja az utat az ifjúnak a transzcendens világba. Ugyanakkor a regény befejezetlensége miatt nem egészen egyértelmű, hogy a szerelmesek újraegyesülésének a halál után, vagy a halál legyőzésével kellene-e bekövetkeznie. Mathilde megváltása a kék virág leszakításával ugyanis az utóbbit is jelentheti, Heinrichhez intézett (imént idézett) szavai azonban az előzőre utalnak.⁵⁵ További kérdés, hogy az *Évszakok násza* révén létrejövő időtlenség hogyan befolyásolná élet és halál viszonyát. Annyi azonban bizonyos, hogy Mathilde, illetve az iránta érzett szerelem döntő jelentőséggel bír Heinrich költővé érésében, és hogy az ifjút szerelme vezeti el a felsőbb világ ismeretéhez és önmaga transzcendens énjéhez. A főhős Mathilde által lesz az, aki.

Mivel ezt az utat a főhősnek be kell járnia, az első rész nem végződhet házassággal – mely a konvenciók szerint a regény befejezését jelentené. A szeretett lány el-vesztése szükségszerű ahhoz, hogy a főhős valóban átléphessen a „titkos világba”. A Második rész átmenete a mesébe azonban lehetővé tette volna, hogy a házasság később bekövetkezzen, és ez, hasonlóan Klingsohr meséjének végkifejletéhez, egy új, boldogabb kor kezdetét hozza el. Bár Tieck összefoglalója szerint a történet nem Heinrich és Mathilde házasságával, hanem az *Évszakok nászával* érne véget. A szerelem örökkévalóságának még úrrá kell lennie az idő változásán, egyesítenie kell az évszakokat. Ezzel a „szerelmes regény” egy másik szála zárul le: az emberek világán kívül a szerelem a természet erőit is egyesíti.

Jegyzetek

¹ Herbert Uerlings: *Novalis (Friedrich von Hardenberg)*. Reclam, Stuttgart, 1998. 207. o.

2 „Mert az ilyen tanulóévek vége az, hogy a szubjektum belefárad, vágyakozásával és vélekedésével hozzáidomul a fennálló viszonyokhoz és ésszerűségükhöz, belép a világ láncolatába s megfelelő álláspontra tesz benne szert. Bármennyit veszekedett is valaki a világgal, bármennyire dobálta is ide-oda a sors, végül többnyire mégis megkapja a maga lánykáját, s kap valamilyen állást; megházasodik, s nyárspolgár lesz belőle, csakúgy, mint a többi emberből; az asszony vezeti a háztartást, gyerekek sem maradnak el; s az imádott nő, aki előbb az egyetlen, angyal volt, most körülbelül éppolyan, mint minden más nő; a hivatal munkával és bosszúsággal jár, a házasság – házi csapás, s így itt van a többiek egész macskajaja.” Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *Eszttikai előadások*. II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 167. o. Fordította Zoltai Dénes.

3 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. Helikon Kiadó, Budapest, 152. o. Fordította Márton László.

4 Vö. Novalis an Friedrich Schlegel in Jena, Weissenfels, den 5. April [1800] In uő: *Schriften, Die Werke Friedrich von Hardenbergs*. I. Hrsg: Paul Kluckhohn, Richard Samuel et. al. Kohlhammer, Stuttgart, 1960. 357. o.

5 A virág, kelyhében egy leánnyal, a regény egy másik pontján is felbukkan: Klingsohr meséjében Eros a Hold udvarában a neki rendezett színjátékban látja önmagát egy csodaszép virág kelyhében „egy szép szendergő leány” fölé hajolva. „Körülöttük egy kisebb virág zárult össze úgy, hogy csipőjükön alul egyetlen virággá látszottak összeolvadni.” (Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 110. o.) Érdekes módon ez éppen a színjáték vége, a leány a virág kelyhében nem a történet kezdetén jelenik meg, mint Heinrich esetében, hanem annak végén, és – ennek meg-felelően – nem is magányosan, hanem szerelmesével (Erosszal) együtt. A színjáték Klingsohr meséjének befejezését, a szerelmesek egymásra találását és az általános boldogság eljövételét vetíti előre, ugyanakkor, mivel párhuzamban áll Heinrich álmával, a mese és a Heinrich sorsa közti megfelelést erősíti, és Heinrich történetének is boldog véget jósol.

6 Uo. 12. o.

7 Uo. 87. o. „Minő különös módon függ össze Mathilde ezzel a virággal?”

8 Uo. 152. o. és 167. o.

9 Uo. 46. o. Itt, a kék virágról szóló álomban látottakhoz hasonlóan, Heinrich mohos kőszálakon kapaszkodik fel, és ezt követően találkozik Zulimával, a napkeleti leánnyal. Ez a momentum erősíti a Zulima és Mathilde közti párhuzamot, mely igazán az *Ofterdingen* második kötetében vált volna hangsúlyossá, ahol a jegyzetek szerint a hasonlóság azonosságá fokozódott volna. Lásd a már idézett szakaszt: „Heinrich boldog Mathildével, aki egyúttal a napkeleti leány és Cyana.” (Uo. 152. o.)

10 Marion Schmaus: *Die poetische konstruktion des Selbst. Grenzgänge zwischen Frühromantik und Moderne: Novalis, Bachmann, Christa Wolf, Foucault*. Niemeyer, Tübingen, 2000. 72. o.

11 Novalis: Das Allgemeine Brouillon. In uő: *Schriften. Die Werke Friedrich von Hardenbergs*. III. Hrsg: Richard Samuel et. al. Kohlhammer, Stuttgart, 1968. 477. o.

12 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 98. o. Ezt fejezheti ki Klingsohr meséjében, hogy a virág kelyhében Erosz és szerelme egyetlen virággá látszanak összeolvadni. Lásd az 5. lábjeget!

13 Uo.

14 Uo. 31-32. o.

15 Uo. 33. o.

16 Vö. Uo. 93. o.

17 Uo. 86. o.

18 Uo. 87. o. 57

- 19 *Uo.* 25. o.
- 20 *Uo.* 9. o.
- 21 *Uo.* 9. o.
- 22 Vö. Franziska Struzek-Krähenbühl: *Oszillation und Kristallisation*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, München, Wien, Zürich, 2009. 73–93. o.
- 23 Novalis: *Das Allgemeine Brouillon*. 283–284. o.
- 24 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 134. o.
- 25 *Uo.* 88. o.
- 26 Eckhard Heftrich: *Novalis. Vom Logos der Poesie*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1969. 103. o.
- 27 Vö. Novalis an Ludwig Tieck in Jena, Weissenfels, 23. Februar 1800. In uő: *Schriften* I. 356. o.
- 28 *Uo.* 25. o.
- 29 *Uo.* 99. o.
- 30 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 98. o.
- 31 *Uo.* 75. o.
- 32 *Uo.* 10. o.
- 33 *Uo.* 99. o.
- 34 *Uo.* 99. o. A fordítást módosítottam: K. S.
- 35 Novalis: Virágpor. Műhely, 1997/2. 22. o. Weiss János fordítása. A fordítást módosítottam: K. S.
- 36 Novalis, *Heinrich von Ofterdingen*. 97. o.
- 37 *Uo.*
- 38 *Uo.* 98. o.
- 39 Vö. *Uo.* 97–98. o.
- 40 *Uo.* 96. o.
- 41 Vö. *Uo.* 77–78. o.
- 42 *Uo.* 77. o.
- 43 Ez nyilván összefügg Novalisnak azzal a szándékával, hogy a világot poétizálja. Lásd erről: Uerlings: *Novalis*, 189–198. o.
- 44 Vö. Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 93. o. Erről lásd még: Michael Weitz, *Allegorien des Lebens. Literarisierte Anthropologie bei Fr. Schlegel, Novalis, Tieck und E. T. A. Hoffmann*. Schöningh, Paderborn, 2008. 116–117. o.
- 45 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 93. o.
- 46 Heftrich: *Novalis*. 108–109. o.
- 47 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 100. o.
- 48 *Uo.* 98. o.
- 49 *Uo.* 100. o. Az én kiemelésem: K. S.
- 50 *Uo.* 99. o.
- 51 Novalis: Virágpor. 20. o.
- 52 *Uo.*
- 53 Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. 130. o.
- 54 *Uo.* 131. o.
- 55 A *Berlini vázlatok*ban Novalis erről a következőket írja: „A befejezés: átmenet a valóságosból a titkos világba – halál – végső álom és ébredés. Itt már mindenütt át kell a földöntúlinak, a meseszerűnek derengenie.” (*Uo.* 162. o.) A fenti kérdésben azonban a meg-fogalmazás vázlatossága miatt ez sem igazít el egyértelműen: a halál azonos lehet a végső

álommal, melyet felébredés követ, vagy a végső álommal és a felébredéssel is, melyek egymással is azonosak, de egyszerű felsorolásként el is különülhet mindkettőtől. Tieck értelmezésében a halál és az élet rendje megfordul, és ily módon a végső álom és ébredés az eddig halálnak tekintett igazi élethez lesz kapcsolható: „A kedvély legboldogabb ünnepe következik. Minden korábbi dolog halál volt. Végső álom és felébredés.” (*Uo.* 152. o.) Eszerint a halál és az élet fogalmainak átértelmezéséről, és nem annyira a halál utáni életről vagy a halál legyőzéséről lenne szó. A halál mint (végső) álom a fentebb leírtak fényében a rejtett, ideális világhoz vezető utat jelölheti.